ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2020:32

ARKEOLOGISK UTREDNING ETAPP 1

Hökmossen

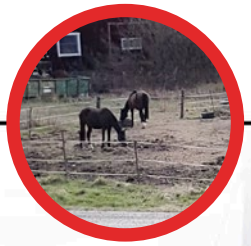

Hökmossen 1:6 m.fl.
Turinge socken
Nykvarns kommun
Södermanland

Annica Ramström

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Radiatorvägen 11, 702 27 Örebro
Telefon 019-609 04 10
www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

Översiktskarta över Stockholms län med platsen för utredningen markerad i rött.

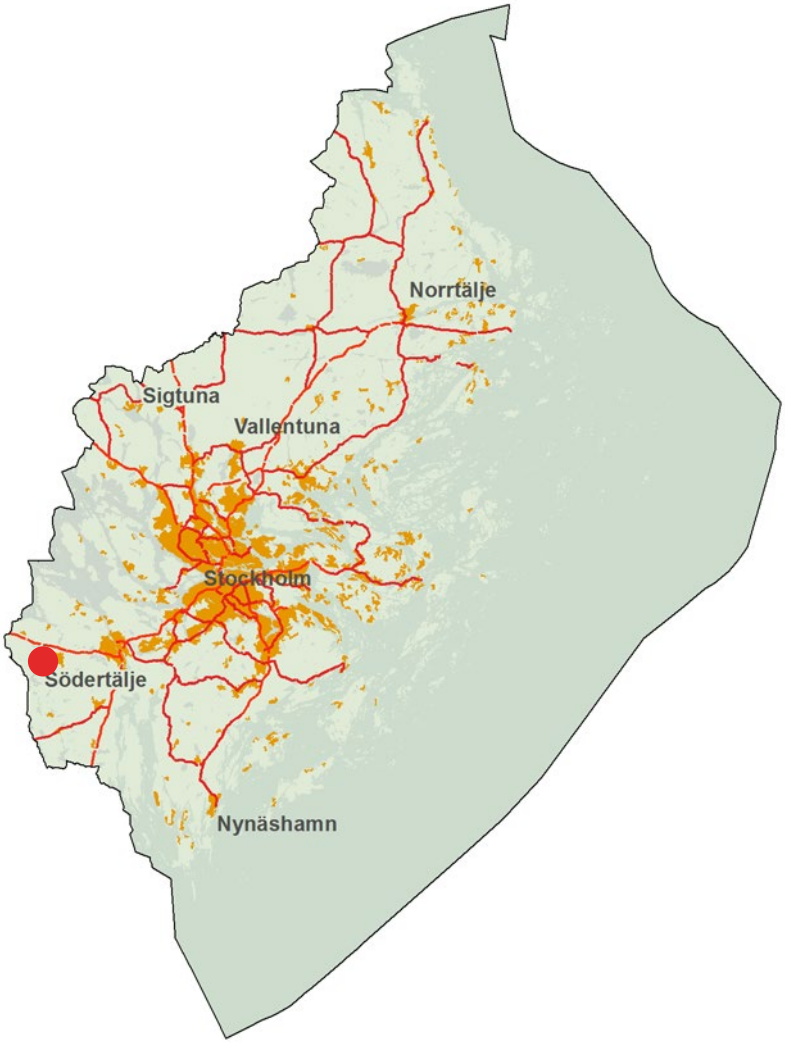

© 2020 Arkeologgruppen AB
Arkeologgruppen rapport 2020:32

Författare	Annica Ramström
Kvalitetsgranskning	Helmut Bergold
Grafisk form	Nina Balknäs
Omslagsfoto	Utsikt mot gården Adolfsro från utredningsområdet. Foto från sydväst.
Foto	Arkeologgruppen AB om inte annat anges i figurtexten.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Dnr R50223371_200001

ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2020:32
ARKEOLOGISK UTREDNING ETAPP 1

Hökmossen

Hökmossen 1:6 m.fl.
Turinge socken
Nykvarns kommun
Södermanland

Annica Ramström

Lst dnr 431-3298-2020

Tekniska och administrativa uppgifter

Län	Stockholm
Kommun	Nykvarn
Landskap	Södermanland
Socken	Turinge
Fastigheter	Hökmossen 1:6 m.fl.

Typ av undersökning	Arkeologisk utredning etapp 1
Länsstyrelsens beslutsdatum	2020-03-27
Länsstyrelsens diarienummer	431-3298-2020
Uppdragsnummer i Fornreg	202000447
Arkeologgruppens projektnummer	AG P20023

Projektledare	Annica Ramström
Fältpersonal	Annica Ramström och Tomas Ekman

Undersökningstid	April 2020
Undersökt yta	200 000m^2
Inmätningsteknik	Handhållen GPS
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Höjdsystem	RH 2000

Arkiv

Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv

Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd

Inga fynd gjordes.

Innehållsförteckning

Sammanfattning 5
Uppdraget 6
Inledning 6
Syfte och målgrupper 6
Metod och genomförande 6
Utredningsområdet 7
Dagens natur- och kulturmiljö 7
Den äldre kulturmiljön, kart- och arkivstudier 7
Resultat 10
Objekt 1, boplatsläge 10
Objekt 2, fornlämningsliknande lämningar 13
Objekt 3, träindustri 14
Objekt 4, gränsmärke 14
Objekt 5, gränsmärke 14
Objekt 6, fornlämningsliknande lämning (L2015:3603) 14
Objekt 7, fornlämningsliknande lämning (L2015:3603) 15
Utvärdering av resultaten
i förhållande till undersökningsplanen 15
Referenser 16

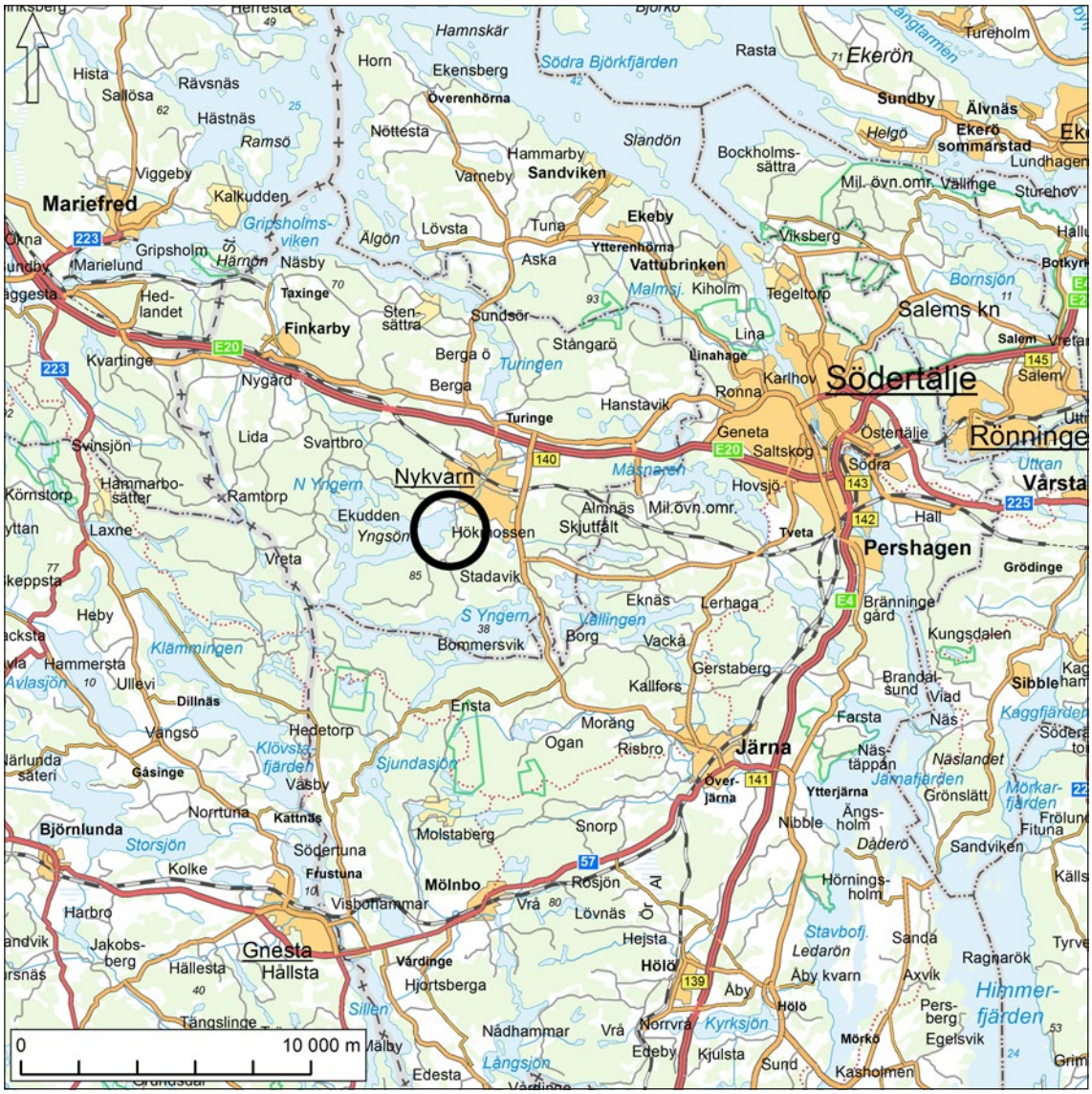

Figur 1. Översiktskarta med en aktuella undersökningsplatsen markerad med en svart ring. Skala 1:250 000.

Sammanfattning

Arkeologgruppen AB har under våren 2020 genomfört en arkeologisk utredning etapp 1 inom ett cirka 22 hektar stort område inom fastigheten Hökmossen 1:6 m. fl. i Nykvarns kommun, se figur 1 och 2, sidorna 4 och 8.

Syftet med den arkeologiska utredningen etapp 1 var att finna ut om det fanns tidigare ej kända fornlämningar eller kulturhistoriska lämningar inom utredningsområdet och uppmärksamma eventuella möjliga lägen för förhistoriska boplatser. Totalt har sju objekt redovisats och beskrivits inom området.

Objekt 1 utgörs av ett möjligt boplatsläge, troligen från stenåldern. Enligt den upprättade strandlinjekartan, som visar landskapet omkring år 4 000 f. Kr., ligger den möjliga boplatsen i ett svagt sluttande söderläge mot en havsvik med en högre, skyddande, bergsrygg i norr, se figur 4, sidan 12.

Objekt 2 består av två fornlämningsliknande lämningar i form av stensättningsliknande lämningar där den ena var rund och den andra oregelbunden till formen. Det var vid fältinventeringen inte möjligt att okulärt avgöra om det rörde sig om gravar, röjningsrösen eller på annat sätt ihopsamlad sten.

Objekt 3 överlagrar delvis objekt 1 och utgörs av resterna efter Hökmossens ångsåg, vilken var verksam mellan 1920–1950-talet. Inom ytan finns både stående byggnader och resterna efter plintgrunder till hus. Här finns också resterna efter transportband och en hamnanläggning hörande till sågen. l Platsen utgör en övrig kulturhistorisk lämning.

Strax nord och nordost om objekt 2 återfinns objekt 3 som utgör resterna efter en ångsåg som var i bruk mellan 1920–1950-talet. Den antikvariska statusen för resterna efter träindustrin och dess hamnanläggning är övrig kulturhistorisk lämning.

De båda objekten 4 och 5 utgörs av gränsmärken som är belägna på en administrativ gräns som fortfarande är i bruk. Objekten utgör därmed varken fornlämning eller övrig kulturhistorisk lämning enligt Kulturmiljölagen då de ej är varaktigt övergivna.

Objekt 6 (L2015:3603) och objekt 7 (L2015:3603) var kända sedan tidigare i Kulturmiljöregistret (KMR) där de var registrerade som stensättningsliknande lämningar. Lämningstypen har i och med den nu utförda arkeologiska utredningen etapp 1 ändrats från stensättningsliknande lämning till fornlämningsliknande bildning och den antikvariska statusen för dessa lämningar har ändrats från övrig kulturhistorisk lämning till möjlig fornlämning för båda lämningarna. Syftet med ändringen är att följa den aktuella lämningstypslistan med rekommenderad antikvarisk bedömning som används vid registrering av kulturhistoriska lämningar i KMR och som gav ut av Riksantikvarieämbetet år 2018.

Uppdraget

Inledning

Arkeologgruppen AB har genomfört en arkeologisk utredning etapp 1 inom en 22 hektar stor yta inom fastigheten Hökmossen 1:6 m. fl. i Nykvarns kommun. Utredningen är ett led i framtagandet av en ny detaljplan för området och utfördes i april 2020 efter beslut från Länsstyrelsen i Stockholms län (dnr 431-3298-2020). Kostnadsansvaret bars av Nykvarns Byggnads AB.

Syfte och målgrupper

Syftet med den arkeologiska utredningen var att finna ut om det fanns tidigare inte kända fornlämningar eller övriga kulturhistoriska lämningar inom utredningsområdet och uppmärksamma eventuella möjliga lägen för förhistoriska boplatser.

Resultaten från utredningen ska kunna användas av Länsstyrelsen vid den fortsatta tillståndsprövningen och utgöra underlag inför eventuella kommande arkeologiska åtgärder. Resultaten ska också kunna användas som underlag i Nykvarns Byggnads AB:s fortsatta planering.

Metod och genomförande

Den arkeologiska utredningen etapp 1 omfattade:

- Kart- och arkivstudier; vilka genomfördes i de digitala arkiven och omfattade en genomgång av Kulturmiljöregistret (KMR) samt av rapporter över tidigare utförda arkeologiska utredningar och undersökningar i närområdet. Det historiska kartmaterialet analyserades i Lantmäteriets historiska kartarkiv som finns tillgängligt på internet. Det innefattar Rikets allmänna kartverk, Lantmäteristyrelsens kartarkiv och Lantmäterimyndighetens kartarkiv. En genomgång av Historiska museets fynddatabas gjordes i syfte att identifiera eventuella lösfynd eller äldre inlösta fynd från närområdet.
- Fältinventering, vilket innebar en okulär besiktning av utredningsområdet för att bedöma lämpliga boplatslägen och identifiera eventuella lämningar synliga ovan mark, men som inte är registrerade i KMR.

Samtliga lämningar och boplatslägen mättes in med handhållen GPS, beskrevs och fotograferades.

Utredningsområdet

Dagens natur- och kulturmiljö

Hökmossen är beläget strax sydväst om tätorten Nykvarn. I väster gränsar utredningsområdet mot sjön Yngern och i öster mot den större mossen som givit området sitt namn, Hökmossen. I norr återfinns ett nyanlagt villaområde.

Utredningsområdet är typiskt för Södermanland, ett sprickdalslandskap som är kraftigt kuperat med bergiga höjdpartier och smala raviner eller sprickdalar mellan höjderna. Området domineras av skogsområden i den södra delen och även här finns två breda stråk av våt- eller torvmarker som skiljs åt av ett skogsklätt höjdparti med inslag av hälleberg. I norr gränsar utredningsområdet mot ett nyanlagt villaområde och här är markerna betydligt lägre och flackare. Det gäller även för den nordvästra delen av området, som gränsar mot sjön Yngern. Där återfinns villabebyggelse, men av något äldre karaktär.

De högre partierna i söder återfinns på höjder om 50–56 meter över havet medan ravinerna och de flacka partierna i norr återfinns på höjder runt 40 meter över havet.

Den äldre kulturmiljön, kart- och arkivstudier

Både undersökningsområdet och markerna omkring har genomgått stora förändringar från 1950-talet och fram till idag. Ytorna har bebyggts med moderna villor i samband med Nykvarns expansion med närheten till både Södertälje och Stockholm. Byggnationen har medfört nydragning av lokalvägar, som även det har förändrat landskapet. Ända fram till år 1979 återfanns en mycket liten expansion i området (Ekonomiska kartan 1979). Landskapet före 1950-talet bestod av ett småbrutet landskap med lantbruk, där mark styckats av för enstaka sommarstugor.

På den häradsekonomiska kartan, som i det här fallet är av okänt datum, återfinns undersökningsområdet inom två fastigheter, Adolfsro i söder och Hökmossens gård i norr. Fastigheten Adolfsro finns kvar än i dag medan Hökmossens gård är riven. På platsen för Hökmossens gård återfinns en del husgrunder från ekonomibyggnader, vilka ligger utanför utredningsområdet. Gårdens mangårdsbyggnad har enligt det historiska kartmaterialet legat där den nybyggda fastigheten Torvmossevägen 10 är belägen.

Kartmaterialet kring Hökmossens gård är sparsmakat och det finns ingen karta som visar när Adolfsro kom till. Namnet antyder att det kan röra sig om ett torp. En ägomätning över Ströpsta nr 3, där även Hökmossens ägor finns avbildade, från år 1824, visar att det vid denna tidpunkt inte finns någon fastighet vid Adolfsro (Lantmäteristyrelsens arkiv A105-38:1). Adolfsro uppträder som namn första gången i SOFI, ortnamnsregistret, år 1936. Det finns bara ett omnämnande.

Figur 2. Närområdet kring Hökmossen med närliggande fornlämningar, övriga kulturhistoriska lämningar och möjliga fornlämningar. Utredningsområdet markerat med lila. Skala 1:15 000.

Industriverksamhet har förekommit både inom och i direkt anslutning till undersökningsområdet. Utanför undersökningsområdet i den större våtmarken Hökmossen har torvtäkt förekommit ända in på 1950-talet. Inom undersökningsområdet har det funnits ett sågverk (se figur 3) och på de historiska flygfotona från 1950-talet ser man att det även funnits en hamnanläggning i vattnet hörande till sågverket (www.enrio.se).

I närområdet finns få fornlämningar eller övriga kulturhistoriska lämningar registrerade. Inom ytan finns dock två fornlämningsliknande lämningar i form av stensättningsliknande lämningar, nämligen L2015:4200 (RAÄ-nr Turinge 65:1) och L2015:3603 (RAÄ-nr Turinge 65:2). Osäkerheten kring lämningarna vid registreringen i KMR har att göra med den omgivande markytans beskaffenhet, som var gropig och stenrik vid inventeringstillfället. En kommentar finns om att det sannolikt rör sig om röjningssten efter bebyggelse.

Omkring 700 meter nordnordväst om utredningsområdet har Stiftelsen Kulturmiljövård genomfört en arkeologisk utredning etapp 1 år 2012. Inom den 16 hektar stora ytan lokaliserades 13 arkeologiska objekt. Bland objekten återfinns fyra som var kända fornlämningar sedan tidigare: L2015:4258 (RAÄ-nr Turinge 66:1) en hög; L2015:4259 (RAÄ-nr Turinge 67:1) ett gravfält; L2014:142 (RAÄ-nr Turinge 471:1) en stensättning och L2014:141 (RAÄ-nr Turinge 470:1) en stenåldersboplats. Sju av objekten var av möjliga boplatslägen, medan övriga objekt utgjordes av övriga kulturhistoriska lämningar eller bevakningsobjekt (Kihlstedt 2014). Den arkeologiska utredningen ledde vidare till en arkeologisk utredning etapp 2 och sökschaktsgrävning av objekt 1–4. Inget av arkeologiskt intresse hittades inom objekt 1–3, medan det på objekt 4 hittades en kvartsbit. I uppdraget ingick även en förundersökning i avgränsande syfte av L2014:141 (Turinge 470:1) (Kihlstedt & Sabel 2015).

Resultat

Inom utredningsområdet har sju objekt dokumenterats (se figur 3). Av dem var två kända sedan tidigare och registrerade i KMR som fornlämningsliknande bildningar, objekt 6 (L2015:3603) och objekt 7 (L2015:4200) med den antikvariska statusen övrig kulturhistorisk lämning. Den antikvariska statusen för lämningarna har i och med den här utredningen ändrats till möjlig fornlämning, då det inte okulärt går att avgöra om det rör sig om gravar eller röjningsrösen.

Två objekt, 4 och 5 utgörs av gränsmärken i form av rösen. Båda gränsmärkena står på en aktiv tomtgräns och utgör därmed varken fornlämning eller övrig kulturhistorisk lämning enligt lämningstypslistan. Den antikvariska statusen för dessa objekt är ej fornlämning.

Objekt	Lämningstyp	Antikvarisk status
1	Boplatsläge, stenåldern	Möjlig fornlämning
2	Fornlämningsliknande lämningar	Möjlig fornlämning
3	Träindustri/Sågverk	Övrig kulturhistorisk lämning
4	Gränsmärke	Ej fornlämning
5	Gränsmärke	Ej fornlämning
6	Stensättningsliknande lämning	Möjlig fornlämning
7	Stensättningsliknande lämning	Möjlig fornlämning

Objekt 1, boplatsläge

Ett cirka 150×45 meter stort boplatsläge, troligtvis från stenåldern. Ytan är belägen på en stenfri platå som övergår i en svag syd- till sydvästsluttning på en höjd av cirka 48–45 meter över havet. Enligt jordartskartan utgörs läget av sandig morän. I väster återfinns sjön Yngern.

- *Antikvarisk status: möjlig fornlämning*
- *Skador: inga*

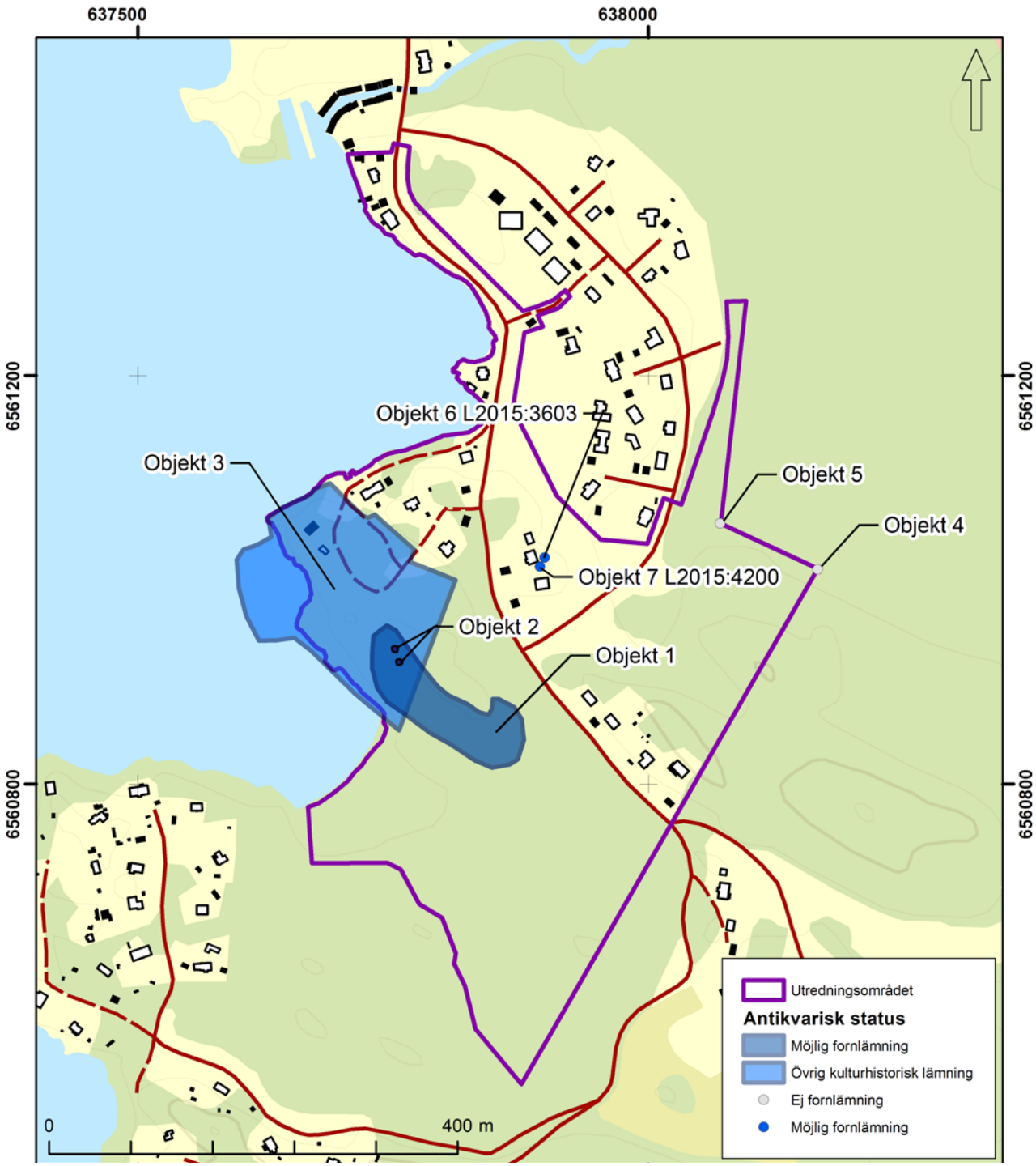

Figur 3. Karta över utredningsområdet med objekten 1–7 markerade. Skala 1:6 000.

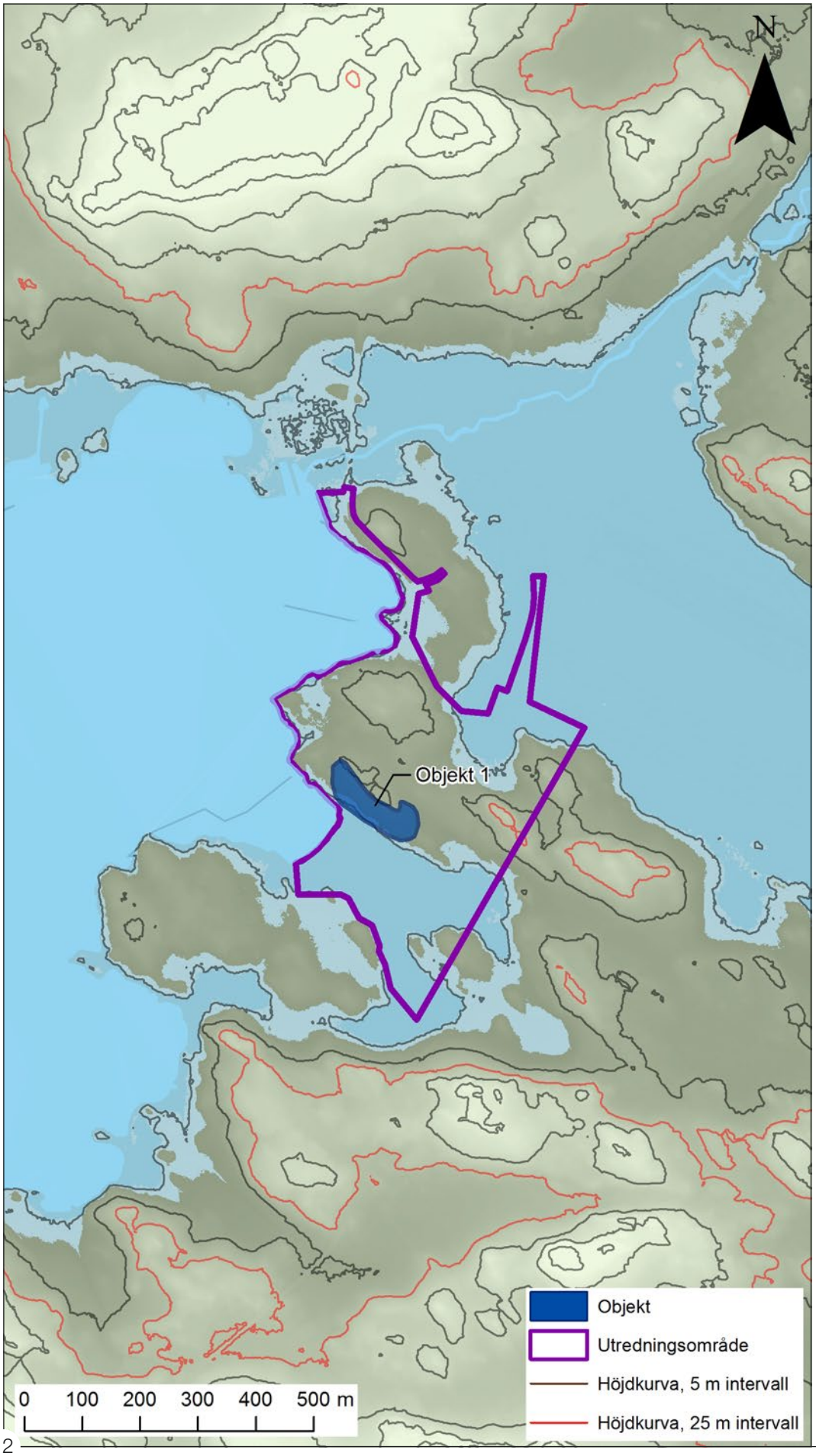

Figur 4. Strandlinjekarta cirka 4000 f.Kr. med objekt 1 markerat. Skala 1:10 000.

Objekt 2, fornlämningsliknande lämningar

1/Stensättningsliknande lämning, oregelbunden, 4×5 meter stor och 0,3 meter hög, bestående av sten i storleken 0,3–0,6 meter. I sydväst finns ett 0,6 meter stort och 0,5 meter högt, markfast block. Antydan till kantkedja finns i sydväst och väst, bestående av 0,3–0,6 meter stora stenar.

Cirka 15 meter sydväst om 1/ finns ytterligare en antikvariskt svårbedömd stensättningsliknande lämning (se figur 3 och 5).

2/ Stensättningsliknande lämning. Runt ett 0,8 meter stort och 1 meter högt markfast block fanns lagda stenar i ett utvalt och jämnstort material. Stenarna var cirka 0,3 meter i diameter. Höjden på stenläggningen uppgick till 0,3 meter.

Det var vid fältinventeringen inte möjligt att okulärt avgöra om det rörde sig om gravar eller röjningsrösen. Noteras bör att området inte har nyttjats för odling, eller hagmark i äldre tider, men däremot har det i närområdet legat ett sågverk (se objekt 3). De båda stensättningsliknande lämningarna låg i en sydsluttning ner mot sjön Yngern, där 1/ låg intill ett högre parti med berg i dagen, i öster.

- *Antikvarisk status: möjlig fornlämning*
- *Skador: inga*

Figur 5. Den stensättningsliknande lämningen 1/ sedd från söder.

Objekt 3, träindustri

Inom en 175×125 meter stor yta finns resterna efter Hökmossens ångsåg som var i bruk mellan 1920- och 1950-talet. Idag finns två byggnader från tiden kvar i området, en förrådsbyggnad och den gamla kontorsbyggnaden (Ekberg & Egelstig 2010). I övrigt finns rester i form av plintgrunder efter byggnader och transportband på platsen. Enligt äldre fotografier (www.eniro.se/historiska flygfoton) har det även funnits en hamnanläggning hörande till sågverksmiljön. Sågverket återfinns på den ekonomiska kartan från år 1951 (Rikets allmänna kartverk J133-10H2i52), men däremot inte på den häradsekonomiska kartan (Rikets allmänna kartverk J112-67-1). Lämningen uppfyller inte kravet för fornlämning vad gäller ålderskriteriet.

- *Antikvarisk status: övrig kulturhistorisk lämning*

Objekt 4, gränsmärke

Gränsmärke i form av gränsröse, runt, cirka 1,5 meter i diameter och 0,4 meter högt. Beläget i skogsmark på en idag fungerande administrativ gräns i form av en tomtgräns.

- *Antikvarisk status: ej fornlämning*
- *Skador: inga*

Objekt 5, gränsmärke

Gränsmärke i form av gränsröse, runt, cirka 1,5 meter i diameter och 0,2 meter högt. Beläget på en kal berghäll på en idag fungerande administrativ gräns i form av en tomtgräns.

- *Antikvarisk status: ej fornlämning*
- *Skador: inga*

Objekt 6, fornlämningsliknande lämning (L2015:3603)

Stensättningsliknande lämning, närmast rund 5 meter i diameter och 0,2 meter hög. Övertorvad och övermossad fyllning av 0,2–0,4 meter stora stenar. Beskrivningen är tagen från KMR och stämmer fortfarande.

- *Ny antikvarisk status: möjlig fornlämning*
- *Skador: förefaller vara delvis omplockad*

Objekt 7, fornlämnings-liknande lämning (L2015:3603)

Stensättningsliknande lämning, oregelbunden, 3×4 meter, övermossad och delvis kraftigt humusblandad fyllning av 0,3–0,5 meter stora stenar. Beskrivningen är tagen från KMR och stämmer fortfarande.

- *Ny antikvarisk status: möjlig fornlämning*
- *Skador: förefaller vara delvis omplockad*

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

Uppdraget har genomförts utan avvikelser från syftet eller metoden som har redovisats i undersökningsplanen, vilket innebär att den undersökningsplan och kostnadsberäkning som upprättades inför den arkeologiska utredningen etapp 1 har följts.

Referenser

Tryckta källor

Kihlstedt. B. 2014. *Hökmossen 1b*. Arkeologisk utredning etapp 1. Nykvarn 1:11 m.fl., Turinge socken, Nykvarns kommun, Stockholms län, Södermanland. Stiftelsen Kulturmiljövård rapport 2014:50.

Kihlstedt. B & Sabel. E. 2015. *Älgbostad*. Arkeologisk utredning etapp 2 samt förundersökning i avgränsande syfte. RAÄ-nr Turinge 470:1, Älgbostad 1:11, 1:171, 1:243 m.fl., Turinge socken, Nykvarns kommun, Stockholms län, Södermanland. Stiftelsen Kulturmiljövård rapport 2015:63.

Kartor

HISTORISKA LANTMÄTERIAKTER

Ekonomiska kartan 1979-81, Rikets allmänna kartverk, akt J133-10H2i81

Ekonomiska kartan 1951, Rikets allmänna kartverk, akt J133-10H2i52

Häradsekonomiska kartan, Rikets allmänna kartverk J112-67-1

Hökmossen, 1927, Lantmäterimyndighetens arkiv akt 01-tur-avs14).

Hökmossen 1683. Ägomätning, Lantmäteristyrelsens arkiv akt A105-10:1.

Ströpsta nr 3. 1824. Ägomätning Lantmäteristyrelsens arkiv A105-38:1.

Webbmaterial

Ekberg, N. & Egelstig, C. 2010. *Hökmossens såg*. Uppdragsnummer 1155561000. Miljöteknisk markundersökning av Hökmossens f.d. ångsåg. Sweco rapport. www.nykvarn.se/download.

Arkeologgruppen AB

RAPPORT 2020:32